

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ ГОСУДАРСТВА: ПРИНЦИПЫ И МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

**Материалы республиканской
научно-практической конференции
в рамках Мустафинских политологических чтений**

*Утверждено Ученым советом и Учебно-методическим советом
факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби*

Рецензенты:

доктор политических наук, профессор *Алияров Е.К.*
доктор политических наук, профессор *Шалтыков А.И.*

Политическая стабильность государства: принципы и механизмы обеспечения: материалы республиканской научно-практической конференции в рамках Мустафинских политологических чтений. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 80 с.

ISBN 978-601-04-0477-9

В сборнике трудов «Политическая стабильность государства: принципы и механизмы обеспечения» представлены результаты проведенного научного исследования по НИР «Общественно-политическая стабильность как основа нового этапа развития Казахстана», выполняемого по программе фундаментального исследования МОН РК, апробированного на республиканской научной конференции в рамках ежегодных Мустафинских чтений. Сборник содержит как теоретические, так и прикладные аспекты исследования проблемы политической стабильности государства.

Результаты исследования могут представлять интерес для научного сообщества, специалистов в сфере внутренней и внешней политики, профессорско-преподавательского состава, студентов, магистрантов и докторантов высших учебных заведений.

Мазмұны – Содержание

Бірінші секция

САЯСИ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТЕТІКТЕРІ

Первая секция

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Насимова Г.О. ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В ТРУДАХ ПРОФЕССОРА Т.Т. МУСТАФИНА	3
Иватова Л.М. ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА	5
Балапанова А.С. СТАБИЛЬНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА	8
Тайжанов А.Т. МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ КАЗАХСТАНА: ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ	10
Кузнецов Е. А. К ВОПРОСУ ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЕВРАЗЭС	13
Уранхаев Н.Т. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ОСНОВНЫЕ ВЫЗОВЫ И ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА	16
Тажигаев Р.Х. СОЗДАНИЕ ЕДИНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	20
Кумыспаев С.С. ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА	23
Симтиков Ж.К. ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	26
Султанбаева Г.С. ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: КОММУНИКАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ СМИ	29
Халикова Ш.Б. ОСОБЕННОСТИ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	32
Смирнова Н.В. МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	35
Ахметов С.К. ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ КОРРУПЦИИ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ	38
Кутбаева З.А. МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕ МЕРИТОКРАТИЯ ҚАФИДАТТАРЫҢ ҚОРҒАУДЫ КҮШЕЙТУ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	42

Басығариева Ж.А.

ТАРАТПАУ РЕЖИМІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
ЯДРОЛЫҚ ҚАРУДЫ ТАРАТПАУ ТУРАЛЫ КЕЛІСІМНІҢ РӨЛІ.....

44

Екінші секция

**САЯСИ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ
АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ РӨЛІ**

Вторая секция

**РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ**

Қайдарова Ә.С., Мұстафаева Н.С.

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ МЕН ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС ҚОҒАМНЫҢ
ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУШІ ФАКТОР РЕТІНДЕ 48

Жотабаев Н.Р.

РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРЕПЛЕНИИ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА 53

Ким Л.М.

РОЛЕВОЙ КОНФОРМИЗМ И АВТОРИТАРНАЯ АГРЕССИЯ
КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА 56

Мухитденова А.Т.

ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 59

Шаймерденова Б.М.

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМ ИДЕЯСЫ САЯСИ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІН ФАКТОР РЕТІНДЕ 61

Корганова С.С., Султанова В.И.

РОЛЬ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ
НОВОГО КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА КАК ФАКТОРА
СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА 64

Кунанбаева М.Н.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ В РЕГУЛЯЦИИ СОЦИАЛЬНОГО
ПОВЕДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ..... 68

Асылтаева Э.Б.

АЗАМАТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ БІРЕГЕЙЛІГІНІҢ ОРНЫ..... 72

Килыбаева Ш.

ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНФЛИКТ: ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА..... 75

ТАРАТПАУ РЕЖИМІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЯДРОЛЫҚ ҚАРУДЫ ТАРАТПАУ ТУРАЛЫ КЕЛІСІМНІҢ РӨЛІ

*Басығариева Ж.А.,
өл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Философия және саясаттану факультеті,
саясаттану бөлімінің 2-курс магистранты*

XXғ. 40 жылдары атом құпияларын меңгеру процесі адамзаттың ядролық, технологияларды тәжірибе жүзінде қолдануына әкелді. 1942ж 2 желтоқсанда алғашқы ядролық реактордың жіберілуі және 1945ж 16 шілдеде алғашқы атом бомбасын Аламогордада сынауын ядролық дәуірдің басы ретінде қарастыруға болады. Көп кешікпей 1945ж 6 тамыздағы Хиросимо және Нагасаки трагедиясы – адамзаттың ядролық апат қаупі алдындағы әлсіздігін көрсетті. Бұдан кейін Кеңестер Одағы ядролық қаруды иеленді (1949ж тамызда), содан соң Англия (1952ж 3 қазанда), Франция (1960ж 13 ақпанда), ҚХР (1964ж 16 қазанда).

Көптеген елдер (Швециядан ОАР-на дейін, Бразилиядан Жапонияға дейін) әртүрлі жылдары әскери салада жасырын ядролық бағдарламаларды жүзеге асырды. Барлық дүниежүзілік қауымдастық алдында: қалай атом қуатының бейбіт қарымын максималды пайдалану, сонымен қатар оның әскери қолданысын минимумға апаруға болады? - деген сұрақтар туындады. Көптеген мемлекеттердің ядролық қаруды иелену мүмкіндігі өскен сайын, соғұрлым ядролық соғыс қаупі жоғары, сонымен қатар оның таралуын бақылау қиын болды.

50 жылдардың басында импорттаушы мемлекеттерге ядролық құрылғылар мен материалдарды әскери емес салада пайдалану жолында жасалатын бақылауға келісу оңай екендігі анықталды. Қауіпсіздік немесе кепілдік саласында бақылаушы қызметті жүзеге асыру өкілдігі Атом қуаты жөніндегі халықаралық агенттікке (МАГАТЭ) берілді. Оның жарғысы 1957ж. 29 шілдеде күшіне ие болды.

60 жылдары МАГАТЭ кепілдігінің қарқынды дәуірі өтіп жатты. Дүниежүзіндегі ядро қуатына қызығушылықтың тез өсуімен түсіндірілген ол, 70 жылдар аяғында шындалды. Бір кезекте әскери ядролық технологиялардың таралу қаупі өсті. "Шегіне жеткен елдер", яғни атом бомбасын жасауға техникалық қабілеті бар мемлекеттер саны өсті. Таралу қаупі әсіресе дамыған елдерде, сонымен қатар II-Дүниежүзілік соғыста жеңілген елдерді де қосқанда, өткір болды. Осының барлығы ядролық державалардың саясатын радикалды өзгертулерін, дүниежүзінде әрекет ететін таратпау режимін құруды талап етті.

1959ж. БҰҰ Бас Ассамблеясы 1380-резолюциясында ядролық қаруланудың таралуын шектеу мақсатында "инспекция мен бақылауға жататын халықаралық келісім" идеясын ұсынды.

1961 ж. көпжақты дипломатиялық күштер БҰҰ БА-ның "Ирланд резолюциясын" (Ирланд инициативасы) қабылдауына әкелді. Онда барлық мемлекеттер, әсіресе ядролық қарулары бар мемлекеттер, олардың ядролық қаруын бақылауды жойып алмауға тырысатын және ондай қарулары жоқ мемлекеттерге қару немесе өндіріс туралы ақпарат бермеу, сонымен қатар ядролық қаруы жоқ мемлекеттер осындай қаруды шығармау, сақтамау туралы міндеттемелер жағдайы бар халықаралық келісім қабылдауды қамтамасыз етуге шақырылды. Осы бастамамен 1965ж. Бас Ассамблеяның 2028-резолюциясында таратпау туралы келісім құру бекітілді.

Ассамблея:

а) келісімде ядролық немесе ядросыз державаларға кез-келген формадағы ядролық қаруды тіке-лей немесе жанама таратпауға мүмкіндік беретін ешқандай жағдайдың болмауы керектігін;

ә) келісім ядролық және ядросыз державалардың өзара жауапкершіліктері мен міндеттемелерінің тепе-теңдігін іске асыру керектігін;

б) келісім жалпы және толыққарусыздану, әсіресе ядролыққарусыздануға жету бағытындағы қадам екендігін;

в) келісімнің әсерлігін қамтамасыз ету үшін жүзеге асырарлықтай жағдайлардың жасалатындығын;

г) келісімде өз территориясында ядролық қарудың толық болмайтындығын қамтамасыз ету мақсатында аймақтық келісімдер құруға кез-келген мемлекеттер тобының құқықтарын ешнәрсе шектемеу керек деп көрсетті [1].

Нәтижесінде АҚШ және КСРО Бас Ассамблеямен 18 ел Комитетіне қарусыздану бойынша келісім жобасының әртүрлі нұсқаларын ұсынды. Ал БҰҰ жаңа A/RES/2149(XXI), A/RES/2153A(XXI), A/RES/2346A(XXII) резолюцияларын қабылдады. Онда көрсетілген келісімді дереу қабылдау туралы жазылған.

1967 жыл ішінде Комитет өз келіссөздер ікызметінде табысқа ие болып, 1968 ж. Басында Бас Ассамблеяға келісім жобасын ұсынды. Ұзақ пікірталастардан және түзетулерден кейін Ассамблея тексті резолюцияға енген, келісімді қолдайтын 2373(XXII) резолюциясын қабылдады және оған қосылудың кең көлемде болатындығына үмітін білдірді.

Ядролық қаруды таратпау туралы келісім – халықаралық қауымдастықтың әлемдегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатына жетуге бағытталған маңызды қадамы.

Бұл келісімде ядролық қарулары бар және ядросыз мемлекеттердің ядролық қаруға, ядролық жарылғыш құрылғыға және атом қуатына қатысты алған көптеген міндеттемелері жазылған. Келісімнің барлық қатысушылары атом қуатының бейбіт жемісін пайдалану мүмкіндігіне ие. Келісімге қатысушылардың барлығына жалпы және толық қарусыздану бағытына күш салуға міндеттеледі.

1968ж. 1 шілдеде ұзақ келіссөздерден кейін орнатылған таратпау режимінің символы болған – Ядролық қаруды таратпау туралы Келісім (ЯҚТК) қол қою үшін ашық деп жарияланды. Бұл Келісім – ядролық дәуірдің басталған кезінен бастап бейбітшілік идеясын жүзеге асыру, қарусыздану саласындағы ең маңызды келісім деп жарияланды [2].

1970ж. Келісім күшіне ие болғаннан кейін МАГАТЭ (INFCIRC/153) «кепілдігінің толық масштабты жүйесі» өңделді, 1974 жылдың аяғына алғаш кепілдемесін ұсынған ядролық экспортшылар Комитеті ("Цангер Комитеті") жұмысын бастады.

70 жылдар ортасындағы оқиғалар таратпау режимін құруға ықылас көрсеткендердің терең ойлануларына түрткі болды. Үндістанның ядролық жарылғыш құрылғыны сынауы, ЯҚТК-ді 1975 ж. Ратификациялаған ГФР-ның ЯҚТК-ге қатыспаған Бразилия елінде ядролық цикл кәсіпорыны кешенін салуға, уранды байытатын құрылғыны қоса, көмектесуге дайындығы, Пәкістанның Франциядан сәуленген ядролық отын өңдеу зауытын алуға қызығушылығы – осының барлығы ядролық материалдар, құрал және технологияларды жеткізуші негізгі елдерді алға қарай келісімді жүзеге асыруларын итермеледі.

1974 ж. қарашадан бастап КСРО, АҚШ, Англия, Франция, Канада, ГФР және Жапония (Ядро жеткізушілер тобы немесе «Лондон тобы») ядролық экспортты реттеудің біртұтас ережесін жасауға келіссөздер жүргізді, 1976 ж. 27 қаңтарда келіссөздер қатысушылары ядролық жеткізудің басты принципін қолдаған хаттармен алмасты.

1991 ж. қыркүйек-желтоқсан оқиғалары, саяси картада КСРО-ның орнына 15 тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы-ядролық қаруды таратпаумен байланысты бірқатар сұрақтар туғызды. 1991 ж. 30 желтоқсанда ТМД (Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы) мемлекеттері стратегиялық күштер туралы Келісімде стратегиялық күштерді бірге басқару және ядролық қару және басқа да ЖҚЖҚ түрлерін бірге бақылауды сақтау керектігін мойындады.

1992 ж. 23 мамырда Ресей, АҚШ, Қазақстан, Украина және Беларусь 1991 ж. 31 маусымындағы СНВ-1 Келісіміне, Лиссабон Хаттамасына қол қойды. Хаттама бойынша СНВ-1 Келісім күшіне ие болғаннан кейін Қазақстан, Украина және Беларусь стратегиялық ядролық қаруларды жойып немесе Ресейге беріп, ядросыз мемлекет ретінде ЯҚТК-ге қосылулары керек болды.

КСРО-ның ыдырауы нәтижесінде пайда болған ядролық қарулары бар мемлекеттер – Қазақстан, Украина, Беларусь ЯҚТК-нің ядросыз мүшелері болды. Одан шығуға тырысқан Солтүстік Корея өздерінің ядролық объектілерін әскери мақсатта қолданбайтындай етіп қайта профильдендіруге міндеттеме алды. Оңтүстік Африка ядролық қарудан бас тартты. Ядролық қаруды таратпау туралы келісім мерзімсіз және ұдайы әрекет ететін болды. Бұл ядролық қауіпсіздік саласындағы үлкен жетістік болды. Осылайша, 90 жылдардың I-жартысында ядролық қаруды таратпаудың ерекше нәтижелеріне қол жеткізілді.

Тек бір жылдың ішінде (1992ж) Келісімге Эстония, Латвия, Словения, Азырбайжан, Өзбекстан, Намибия, Нигерия және Мьянма(Бирма), сонымен қатар ядролық державалар Қытай (9 наурыз) және Франция (3 шілде) қосылды. Қатысушылар саны БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты мүшелері – бес державаларды қосқанда 156-дан асты. 1995 ж. барлық таратпау режимінің негізі болып табылатын ЯҚТК – мерзімсіз деп жарияланып, үнемі әрекет етуші болды. Қазіргі кезде Келісімнің 188 қатысушылары бар [3].

ЯҚТК-ді көптеген елдердің ратификациялауы оның аса маңыздылығын көрсетеді. Оның ерекше маңыздылығы 1978 ж. 30 маусымдағы Қорытынды құжатында /A/RES/S-10/2 көрсетілген. Оны БҰҰ Бас Ассамблеясы 1978 ж. толық қарусыздану мәселесіне арналған бірінші арнайы сессиясының нәтижесінде қабылдады. Онда ядролық қауіпті жойып, ядролық қарулану жарысын ядролық қарудың және оны тасымалдаудың толық жойылуына дейін тоқтату, сонымен қатар ядролық қарулануға жол бермеу керек деп көрсетілген [1. 95-б.].

Сол кезде көптеген сарапшылар пессимисті көзқараспен қараған болатын. Олар ядролық қарудың

ары қарай тарауына үлкен мүмкіншілік болады және оны тоқтату өте қиын шара деп есептеді. Кейіннен, 1992ж қаңтар айында мемлекеттер және үкімет басшылары деңгейіндегі БҰҰҚауіпсіздік Кеңесінің мүшелеріөз отырысында /S/23500, 31 қаңтар 1978ж ядролыққарулану және басқа да жжжж (соның ішінде химиялық және биологиялыққару) халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қатер төндіретіндігі туралы мәлімдеме жасады. Олар ЯҚТК-нің осы қауіптіжою арқылы шешуші роль атқаратындығын баса айтты.

ЯҚТК-нің сонымен қатар басқа да шаралар арқасында ядролық қарулануды тоқтату және ядролық арсеналды қысқарту мүмкіндігі туды. ЯҚТК-ді жасау туралы келіссөздер барысында сәтсіздік жағдайында ядролыққарудың едәуір тарауы болатындығы туралы үрей туды. Қазіргі кезде ЯҚТКөмірлік маңызды құжат болды және болып қала бермек. Бұл келісімкүшін сақтау керек, әйтпесе ядролық таратпау режиміөз әсерлігін жоғалтады.

II-Дүниежүзілік соғыстан кейінгінегізгі мақсаттар - жедел түрде соғыста қираған экономиканы, идеологиялық және саяси одақтар арасындағы бәсекелестіктіқайта құру болды. Кейбір елдер ұлттық қауіпсіздікпен түсіндірілген өз ядролық мүмкіншіліктерін дамытуға мән берді.

ЯҚТК-де БА-ның 2028(XX) резолюциясында жарияланған 5 принцип сияқты іске асырылған. Бұл - қалайша атом қуатын бейбіт пайдаланудан артықшылық табуға, сол кезде халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздіктіжойып алмауға болатындығы туралы ядролыққаруы бар және ядросыз мемлекеттер арасындағы еркін құрылған келісім.

IX-баптың 3-бөліміне сәйкес «Ядролыққаруы бар мемлекет - 1967ж. 1қаңтарына дейін ядролық қаруды немесе басқа да ядролық жарылғыш құрылғы дайындап, ядролық жарылыс жасаған мемлекет» деп анықталады [4]. Бұл анықтамаға 5 мемлекет - КСРО, АҚШ, Қытай, Франция және Ұлыбритания енді. Алайда, алғашында Қытай мен Франция ратификациялаудан бас тартқандарымен, қазіргі кезде бұл бес мемлекет осы келісімнің қатысушылары болып табылады. ЯҚТК кейбір елдерді бағынушы қатарына жатуларына мәжбүрлейтін шара емес. Келісім ядролық қару жасаған және оны санкциялаған жоқ. Оған қарымды тұрақсыздық факторын жоюға бағытталған біріккен күш ретінде қарау керек.

Келісімнің негізгі принципі жаңа МАГАТЭ кепілдігі жүйесінен құрылған преамбуламен (кіріспе бөлімі) ашылады. Бұл кепілдіктер белгілі-бір негізгі жерлерде құралдарды немесе басқа да техникалық, тәсілдерді қолдану арқылы басты және арнайы бөлінетін материалдардың қозғалуына қатысты қолданылады, яғни зауыт, құрылғылар және ядролық объектілерді емес, ядролық материалдар қозғалысын бақылайды. Бұндай бағыт көбіне бөлшекті бақылау нәтижесінде бәсекелестерге ақпараттардың кетуінен қауіптенген ядролық құрылғыларды өңдеушілердің коммерциялық ойларымен түсіндіріледі.

Бұған қосымша ретінде Келісімнің III/I-бабында кепілдік Келісімнің қатысушы-ядросыз мемлекеті шеңберінде (оның юрисдикциясымен) «барлық ядролыққызметтердегі» барлық ядролық материалдарға қолданылады. Осылайша, келісімқатысушы-мемлекеттердің барлық ядролық циклына таралатын толық көлемді кепілдіктіқарастырады.

Келісімді түсінудегі негізгі мағына – екі принципті білу. Оның бірі – атом қуатын бейбіт пайдалану барлығы үшін тиімді болу керек. Келісім преамбуласында қатысушы-мемлекеттер «атом технологиясын бейбіт пайдаланудан түсетін пайда бейбіт мақсатта Келісімнің ядролық державалар болсын, ядросыз мемлекеттер болсын, барлық қатысушыларына қол жетерліктей болу керек деген принципті» бекітеді. Екінші маңызды принцип – ядролық қарудың таралуы халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қатер төндіретіндігіне негізделген.

Преамбулада көрсетілгендей, қатысушы-мемлекеттер «ядролық қарудың таралуы ядролық соғыс қаупін күшейтеді» деп есептейді және Бас Ассамблея резолюцияларына сәйкес «ядролық қарудың кеңірек таралуының алдын алуға» шақырады. Осы мақсатта Келісімнің преамбуласы мен II баптары ЯҚТК қатысушылары орындауға келіскен бірнеше міндеттемелерден тұрады. Бұл міндеттемелердің кейбірлері тек ядролық қаруы бар қатысушы-мемлекеттерге, кейбірлері тек ядролық қаруы жоқ мемлекеттерге арналған, ал үшіншілері ЯҚТК-нің барлық қатысушыларына арналған.

Келісімнің негізгі мақсаты III/I-бапта көрсетілген: онда «ядролық қуаттың бейбіт пайдалануының ядролық қару және басқа да жарылғыш құрылғы жасауға ауысуына жол бермеу» делінген [5].

ЯҚТК-нің басты баптары (I және II) ядролық державаларға ядролық қаруды «кімге болмасын беруге», ал ядросыздарға - осы қаруды «кімнен болмасын қабылдауға және осы қаруды тікелей немесе жанама бақылауға» тыйым салады.

Келісімнің IV-бабының II-бөлімінде қатысушыларды «ядролық қуатты бейбіт мақсатта пайдалану туралы ғылыми және техникалық ақпараттармен, құралдар және материалдармен толық алмасуға септіктерін тигізуге» міндеттейді. Бұл бөлім ЯҚТК-ге әсіресе дамып келе жатқан мемлекеттер арасынан қосылуға ынталандырды.

Келісімнің кейбір жағдайлары (V-бап және 2 преамбула абзацтары) бейбіт мақсаттағы ядролық

жарылыстар мәселесін қозғайды. ЯҚТК негізі – ядролық қаруы бар және жоқ мемлекеттер арасындағы келісім.

Ядролық державалар:

- ядросыз елдерге ядролық қаруын иеленуге көмектеспеуге;
- мүдделі елдерге ядролық технологияны бейбіт мақсатта беруге;
- өздерінің ядролық қару қорын қысқартуға нақты қадамдар жасауға;
- өздерінің ядролық экспортты өнімдері ядросыз елдерге кепілдікпен қойылатындығын талап етуге міндеттенді.

Өз кезектерінде ядролық қаруы жоқ мемлекеттер:

- ядролық қаруға ие болуға және дамытуға ұмтылмауға;
- ядролық экспорт өнімдерін ядросыз елдерге кепілдікке қоюға;
- барлық импортталған, сонымен қатар елде шығарылған ядролық материалдарды кепілдікке алу шартын қабылдауға (толық масштабты кепілдіктер);
- мүдделі елдерге ядролық технологияны бейбіт мақсатта беруге келісті [6].

«Кепілдік және көмек» туралы бұл келісім ядролық мүдделері әртүрлі мемлекеттер тобын біріктірді. Бұл келісімдер ЯҚТК-ді қолдауда көрнекті рөл атқарса, қолдаудың өзінің болуы - көптеген елдердің өз мүдделерінің қауіпсіздігін қорғаушы ретіндегі Келісімнің рөлін түсінуде жатыр.

Ядролық қаруды таратпау туралы келісім Әлемдегі таратпау режимінің тұрақтылығын қамтамасыз етуде орталық орынды алады. Оның көптеген элементтері осы құжат жағдайын жасау барысында пайда болды. Келісім дүниежүзіндегі адамдардың ядролық қарудың таралуын шектеуге ұмтылуларының негізгі тірегі болып табылады. Таратпау режимінде ЯҚТК-нен артық халықаралық және мемлекет ішіндегі өмірге соншалық көп таратпау нормалары мен ережелерін енгізуге рұқсат ететін маңызды рәміз жоқ.

Қорытындылай келе, ядролық қаруды таратпау режимнің құрылуы халықаралық қатынастардың барлық жасандық өзгерістерін басынан кешірген, алайда, жүйе шеңберінде қызмет етіп қала берген ұзақ та қайшылықты үдеріс болды. Осы күрделі үдеріс барысында режимнің тұрақтылығын сақтайтын бірден-бір құрал – Ядролық қаруды таратпау туралы келісім болып табылады.

Әдебиет:

1. Айтхожина А. А. Роль Республики Казахстан в укреплении режима нераспространения ядерного оружия. – Диссертация: А., 2004. - Б.220. – 90 б.
2. Договор о нераспространении ядерного оружия: Одобрен резолюцией 2373 (XXII) Генеральной Ассамблеи от 12 июня 1968 года. - http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/npt.shtml.
3. Арбатов А. Г. Ядерное оружие – гарант безопасности. - <http://www.eifg.narod.ru/ran6-7-2009.htm>.
4. Нераспространение ядерного оружия: Сборник документов. -М: Меж.отнош., 1993. -Б.240 -32 б.
5. Ядерное разоружение, нераспространение и национальная безопасность. -[http://www.iss.niit.ru/book-2/glava 6.2](http://www.iss.niit.ru/book-2/glava%206.2).
6. Ядерное нераспространение / Под. общ. ред. В.А.Орлова, Н.Н.Сокова. - М.: ПИР-Центр, 2000. - Б.504. - 13 б.